

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Rousseau és Eötvös.

A ludovisi Meduza-fejről ma egy Kekule von Stradonitz tekintélye hirdeti, hogy voltaképen alvó Erynnist ábrázol. Talán csak egy elhibázott vonás árnyalata, a hajfürtök csapzott elrendezése, a szobrász vésőjének egy pillanatnyi mozdulata okozta, hogy a szobor nem fejezte ki tökéletesen azt az eszmét, amely alkotójának lelkében fogant. A gyermeklélek márványnál kényesebb anyag, márványnál szebb, amit belőle neveléssel alkotni lehet. Nem csoda, hogy évezredekken át ugyanannyiféleképpen foglalkoztak is vele, a spártaiak tendenciózus, az athéniek művészi, a *καλόκαρδια* eszményét hirdető nevelésétől az egyéniség fejlesztésének modern módszeréig,¹ vagy Pančatantra sokszor együgyű, jámbor meséitől, amelyekkel a jó Visnusármán akart királyának butaságban leledző gyermekeiből bölcs uralkodókat nevelni, egészen Herbart pædagogiai tanításáig.

Ennek a hosszú sornak két kimagasló részletében akarunk közös vonásokat megjelölni. Egyik Rousseau-nak 1762-ben megjelent munkája, az *Émile*.¹ A másik Eötvös pædagogiai színű regénye, *A nővérek*.² Nemcsak egy-egy eszme azonossága kapcsolja össze e kettőt: úgy véljük, *A nővérek* létrejöttében van némi szerepe annak, hogy Eötvös kifejezést akart adni Rousseauról való vélekedésének.

A homme de la nature et de la verité (mint maga nevezte magát sírjára szánt feliratában) ebben a regényében a tizenkét évvel előbb megjelent *Discours sur les moeurs* folytatásául tudvalevőleg először hirdeti a természetes nevelés szükségességét. Miként a dijoni akadémián pályadíjat nyert munkájában³ bátran szembe mert szállni

¹ A köv. kiadást idézzük: *Émile, ou de l'éducation*, par I. I. Rousseau. Nouvelle édition. Deux-Ponts, Imprimerie de G. Ritter, 1829. Tome I—III.

² *A nővérek* köv. kiadását használtuk: ~, Regény, irta B. Eötvös József. Második kiadás. Egy kötetben. Pest, Heckenast, 1862.

³ *Discours sur la question: Si le rétablissement des sciences et des arts a contribué à épurer les moeurs? 1750.*

a közfelfogással és reá mert mutatni korának ferdeségeire, e ferdeségek okaira, úgy *Émile*-jében is elevenre tapintott, mikor mindjárt műve kezdetén ki merte mondani, hogy a gyermekéletet még nem ismerik. Nem Rousseau jóakarátának, hanem épen természetének hibája volt, hogy mind a kétszermessze vitte idealizmusa. Nem volt megelégedve a valósággal, tehát ábrándokat alkotott; olyanoknak alkotta őket, amilyenek a valót szerette volna tudni, de amilyen a való sohasem lehet. Eddig rendben van. De azt is hirdette, hogy ábrándjai megvalósíthatók és ebben az egyben helytelenek voltak a tanításai. Eszméi népét a forradalomba vitték. Lerombolták a régi világot. Ámde, mikor arra került a sor, hogy az újat fölépítsék, kitűnt, hogy újra csak a lebontott épület légláít kell fölhasználni, mert Rousseau tanításai csak terveket adtak, de hozzávaló anyagot nem. A tervek mindenesetre nagy érdemei.

Úgyanígy történt elméletben nevelési terveivel. Felösmerte, hogy az ember kulturális fejlődésére a példa, a szükségesség, — de a tekintély, a balhiedelem is hat. Megmondta, hogy ez a fejlődés helytelen, meg tudta mutatni, mi benne a helytelen. Megmondta azt is, hogyan kellene mindennek helyesen lennie és hogyan lehetne mindezt helyesen meg is csinálni. De véghezvinni mégsem tudta: anyaga, a gyermeklélek jórészt más volt, a környezet mindig más volt, mint amilyenek ő ismerte.

Aki nálunk indirekte minderre reámutatott, nevelésügyünk megteremtője, Bárány Eötvös József volt. Mikor szabadságharcunk lezajlása után a szomorú vég megakadályozta őt nagy kulturális terveinek végrehajtásában, az abszolútizmus éveiben adja ki *A nővérek* c. regényét, amelynek sok, egyébűtt előforduló részletén kívül a második könyvét teljesen a gyermeknevelés eszméinek szenteli. Nézeteit csak megjegyzések, reflexiók alakjában közli és rendszeresen nem csoportosítja, de azért hősnője, Margit csakúgy a szemünk előtt nő fel, mint Emil. Már a kétféle nevelést összehasonlítani önmagában is érdekes volna. De ezenkívül, mint mondtuk, Eötvös regényében célzatosságot is látunk. Munkájában nem hódol Rousseau népszerűségének, amely irodalmunkban a németes írók: Versegly Ferenc, Szentjóni Szabó László hagyományára volt, de élt még Jókainál is, (emlékezzünk a *Kárpáthy Zoltán* párisi kézművesére). Ellenkezőleg. Megmondja azt, amit mások is, sokan éreztek, de, mivel a Rousseau-imádás Csokonain, Arany János művein keresztül még mindig élt, kimondani nem mertek, hogy Rousseau nevelése minden reális alapot teljesen semmibevevő ábrándkép. Megmondja,* hogy Rousseaunál a nevelés alapja ugyan a gyermek-

* *A nővérek*. 104—107. l.

lélek, de környezete hamis, mert fölteszi, hogy akad nevelő, aki egész életén át egy gyermek nevelésével foglalkozik és nemcsak elhíttetni próbálja, de maga is hiszi, hogy a gyermeklélekre más hatás, mint nevelőjeé, nincs befolyással.

Kétségkívül Eötvös is túlzott kissé, mikor ezekért azt, «kit sokan nagy filosofnának tartanak,» *nagy bolondnak* tartotta, akinek a legokosabb gondolatai is rögeszméivé válnak. Túlzott azért, mert kritikájában elfeledte, hogy ha általánosságban nem is, de egyes esetekben előfordulhat, hogy egy apa vagy anya *ilyen* nevelője gyermekének; és az is valószínű, hogy akkor e nevelőnek a kizárólagoshoz közel van a hatása. Ismételjük, ritka eset. De, ha hozzávesszük, hogy Rousseau nem életképet, hanem típust akart adni, Eötvösnek sem adhatunk teljesen igazat. Annyi bizonyos, hogy kritikája taláión foglalta össze az *Émile* gyöngéit.

De ez a kor, amely félt e kritika olvasásától, joggal kívánhatta attól, aki eddig lakhatónak hitt hóházai mellé tüzet rakott, hogy az elolvadó épület helyett jobbat, kőházat építsen. Eötvös tudta ezt és számolt evvel a körülménnyel. Regényében megmutatja, hogyan gondolja egy gyermek nevelését. Rousseau művében leginkább azt kifogásolta, hogy Emilt az élettől elkülönítve, a külvilág hatásaitól, a létezt való küzdelemtől elzárva neveli. Margitot tehát, *A nővérek* hősnőjét, az élet neveli. Kitaszítja őt az élet harcai közé, mert «az életre csak az élet által neveltetünk».¹

Ezt az elvet szem előtt tartva, mondhatjuk, hogy Eötvös az első, aki nálunk nemcsak tudatosan törekszik rá, de hirdeti is, hogy e szerint a regény az életnek hív képe kell, hogy legyen. Csak így valósíthatja meg tendenciáját. Eötvöstől nem is várhatunk egyebet: aki a történeti regény elméletének csúcspontjául a történeti hűséget teszi, annak társadalmi regényében az életnek minél hűvebb, minél kevésbé idealizált képe kell, hogy főcélja legyen. És tulajdonképpen Rousseauval jár egy úton, mikor tanításait regénybe, Rousseauval, mikor *ilyen* regénybe foglalja.

Elfér-e minden egy regényben? Regény-e az *Émile*, *A nővérek*?

Hiszen «a regénynek épen úgy, mint a drámának egy főszereplő egyénnel kell bírnia, ki körül a többi személy csoportosul, állást foglalva mellette, vagy ellene.»² — Az *Émile*-ben minderről szó sincs. Emil és nevelője a regénynek úgyszólván egyedüli szereplői, akik a cselekvényre (ha így nevezhetjük) hatnak. Eötvös regénye cselekvő

¹ U. o. 106. l.

² Herberger Béla, *A regény*. Prog. ért. a csíksomlyai kath. főg. értesítőjében. 1901—2.

személyeknek ugyan nincsen híjján; de az ormóslaki kastély lakói azután az epizód után, amely a regény bonyodalmának alapja, mindig békében, megelégedésben élnek. Aki őket körülveszi, csupa jó ember. Ezeknek az embereknek legnagyobb része csakugyan «nem vihar és sziklák között vész el, hanem szép csendesen a szű és fűrkagyyló által.»* Rázkódtatás nélkül, szinte mindenkitől támogatva fejlődik ki a regény legfőbb eszméje, mondjuk, tendenciája; — hogy *a nevelés teszi az embert*. A karthauzi katarziséval halnak meg ebben a világban az emberek, a Margit szerelme a szenvedélyeknek csak egy harmóniába összeolvadása, egy harmóniában való megpihenése. András ép oly kevésbé él, mint Vikta.

Az az idealizmus, amellyel Eötvös Rousseaut vádolja, megvan nála is, csak kevésbé túlozva, csak más milieuban. Emil nevelőjének, igaz, nincsen semmi egyéb dolga, mint — mondjuk úgy, ahogy van — Emilt agyonnevelni. Neveltjének megmutatja széles e világot, helyzeteket idéz elő és azokban Emilt megtanítja viselkedni, rendszert, módszert ad (ha tipusos formában is) az oktatásra. Talán csak egy (igaz, nagyon fontos) dolog hiányzik a környezetből, a közrejátszó motívumokból: az emberek. Vajjon Eötvösnél ott van-e ez az elem és közrejátszik-e Margit nevelésénél?

Az első kérdésre igennel kell válaszolnunk. Ott van. De érezzük, hogy az igaz eszmét egy képzelt, vagy festett világ testesíti meg, amelynek alakjai mind nagy mesterüknek céljait szolgálják, mind csak arra nevelődtek, hogy éppen nevelésükről tanúságot tegyenek. Eötvöst nem a regénynek fonala, hanem mindig a kitűzött cél vezette. Szereplőit is ehhez mérten válogatja meg. Az életet, amelyet Rousseaunál hiába keresett, akarta megmutatni. Nem véletlen tehát, hogy a társadalom minden rétegéből kiválaszt egy-egy tipusos alakot s beleviszi regényébe. Míg tehát Rousseau a rokoko-korszak osztály-nevelést ad: más szóval, az arisztokrata-gyermek nevelésére elmondja, hogy az rossz, helytelen irányú, s helyette fölnevel egy polgár-gyermeket, megint csak az életnek, de egy bezárt osztály kaszt-életének, — addig Eötvös az ő neveltjét, Margitot, a társadalom minden rétegéből vett emberekkel környezi. De miként Rousseau nemcsak tipusos, hanem ideálisan lehetetlen helyzeteket, úgy ő nemcsak tipusos, hanem ideálisan lehetetlen embereket teremt. Az élet nem áll tipusos emberekből, Eötvös típusai pedig nem az egyes társadalmi osztályok egészéből, hanem azoknak egy-egy csoportjából, a javából vannak leszűrve. Az anya, a nővér, a dajka, a pap, András — mind csupa olyan ember, a milyen él

* Eötvös szavai *A nővérek*-ben.

ugyan az emberek között, valószínű típusa a jó embernek, — de rosszul választott típusa az életnek.

Rousseau — ismételjük — mesterkéltné helyzetekbe viszi Emilt. Nem az életbe, nem a társadalom életébe. Hát Eötvös? A fönnebbi második kérdésre felelve, mondjuk ki: *A nővérek*-ben sincs jelen a társadalom. Margitot sem neveli az élet. — *A nővérek*-nek nincs háttere, nyomott, szürke a levegője. Épen ezért nem gondolnám, hogy Eötvös, a ki előző három regényében, főképpen irányregényében olyan élénk színekkel festette az életet, s az aristokrata világot, a melyben jómaga is felnőtt, szegről-végre ismerte is, ezt a regényét a l'art pour l'art jellegével írta. Eötvös életíróinak (legutóbb * Ferenczi Zoltánnak) véleményével szemben mi a mű egykorú kritikáival nevelési regényt látunk *A nővérek*-ben. Azok a lélektani indítékok, amelyekkel pl. Ferenczi Margit boldogtalanságát magyarázza, mind a Margit nevelésének következményei. S a mit Margit érzelmi világáról, szenvedélyességéről mond, az Eötvösnél csak az Emil korrekturája: Margit, ennyi tagadhatatlan, inkább a földön járó ember, mint Emil, aki az embernek voltaképpen csak skémája.

A nővérek — véleményünk szerint — hatalmas válaszirát az *Emil*-re. Kétségtelen, hogy lelkünkhez közelebb fekvő alkotás, mint emez; s míg ez a nevelés szempontjából rendszeresebben, Eötvös regénye valószínűleg festett mű. Hatalmas kritikája az *Emil*-nek; megsemmisíti annak sok eredményét, de tegyük hozzá, a jobbnak csupán kísérlete. Ennél többet talán Eötvös sem akart. Annyit megmutatott, hogy a nevelési regény subjectuma husból és vérből való, érző ember is lehet, nemcsak a tetszésünk szerint megalkotott típus. De a környezet, az élet maga, amelyet Eötvös rajzolt, ép olyan tipusosan megválasztott, mint a Rousseaué.

Gálos Rezső.

Rendszer és természettudomány az angol iskolákban.

A «British Science Guild» folyó évi január 22-én tartott harmadik közgyűlésén előterjesztett jelentések közül különösen kettő érdemi meg az általános figyelmet. Az egyik az angol oktatásügy szervezése, a másik a természettudományok tanítása szempontjából figyelemre méltó.

* Ferenczi Z., Báró Eötvös József. 200—201. l.